

Lublin, 31.05.2023 r.

Dr hab. Petar Sotirov, prof. UMCS
Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa
Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Wojnarowskiej pt. *Tendencje nominacyjne w bułgarskiej i słowackiej terminologii okulistycznej w ujęciu konfrontatywnym*

Ogólna ocena rozprawy

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska została przygotowana na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu pod kierunkiem naukowym dr hab. Iliany Genew-Puhalewej i dr Sylwii Sojdy jako promotor pomocniczej. Praca obejmuje 264 strony, z których 231 stron to tekst autorski. Zapoznanie się z tekstem rozprawy przekonuje, że posiada ona wymagane cechy wytworu naukowego, w którym zaprezentowano pomyślnie rozwiązanie aktualnego, istotnego i jednocześnie wystarczająco skomplikowanego problemu badawczego za pomocą odpowiedniego, trafnie wybranego instrumentarium badawczego. W dalszej części recenzji podaję argumenty do powyższej ogólnej oceny rozprawy doktorskiej.

Aktualność i ważkość problemu badawczego

Sam tytuł rozprawy już sygnalizuje, że problematyka, która stanowi obiekt dociekań autorki należy do najważniejszych sfer życia człowieka jaką jest medycyna. Tak naprawdę terminologia medyczna nierzadko występuje jako obiekt prac naukowych, jednak wiele z jej podsystemów, jak językoznawcy zauważyli i także autorka podkreśliła (s. 5), pozostaje w niewystarczającym stopniu zbadanych. Do tych podsystemów terminologicznych należy terminologia okulistyczna, a aktualność i ważkość podjętego problemu wynika dodatkowo z faktu, iż badania tej terminologii, szczególnie bułgarsko-słowackie, w ujęciu konfrontatywnym, nie są znane, a wyniki takich badań niewątpliwie mają istotne znaczenie teoretyczne i praktyczne.

Ocena struktury pracy

Praca składa się ze wstępu, dwóch głównych części, podsumowania, wykazu skrótów, bibliografii i streszczeń (w języku polskim, angielskim, słowackim i bułgarskim). Odrębne części są powiązane i tworzą spójną całość. We wstępie przedstawiono motywację podjęcia się

badan, obiekt i glówny cele badawcze, Źródła materiałowe oraz strukturę pracy. Część pierwsza, jak jej tytuł wskazuje, ma charakter teoretyczno-metodologiczny, w niej opisano aparat pojęciowy oraz instrumentarium badawcze, które zostały zastosowane podczas analizy wybranego materiału językowego. Samą analizę zaprezentowano w części drugiej, która jest najbardziej rozbudowana, składa się z wielu podrozdziałów (54), każdy z nich stanowi opis (według jednolitego modelu) pewnego hasła prezentującego określony typ jednostki terminologicznej. Wynikające z analizy wnioski zaprezentowano w specjalnej części podsumowującej. Taki układ rozprawy zasługuje na pełną akceptację, jest on kompletny i w pełni odpowiada logice badania naukowego.

Merytoryczna ocena poszczególnych części pracy

Rozprawę doktorską otwiera część wstępna (s. 4-8), w której zawarte są informacje niezbędne do adekwatnego zrozumienia dalszej części tekstu. Tutaj bardzo klarownie wyjaśniono motywację podjęcia tematu, także jasno określono obiekt i cele badawcze. Jak rozumiemy, obiektem obserwacji i analiz są jednostki należące do bułgarskiej i słowackiej terminologii okulistycznej rozumianej jako subsystem terminologii medycznej. W dalszej części tekstu wstępnego autorka zawężyła obiekt wyjaśniając, że szczegółowym przedmiotem badań jest kliniczny termin okulistyczny (s. 5), czyli z zakresu badań zostały wykluczone anatomiczne terminy okulistyczne. Istotne jest, że autorka podała uzasadnienie podobnego wykluczenia, mian. fakt, że nazewnictwo anatomiczne, w odróżnieniu od klinicznego, cechuje się wyższym stopniem znormalizowania i częściej stawało się obiektem zainteresowań, natomiast dociekania nad terminologią poszczególnych specjalizacji klinicznych, w tym z zakresu okulistyki, są rzadkością. W tejże części dowiadujemy się również, że badania ograniczono do terminów jednowyrazowych, jak autorka pisze, „z uwagi na ich prymarność, elementarność, nadrzędność znaczeniową wobec terminów wielowyrzowych, i jak się wydaje, pożądalność formy” (s. 6). Wyjaśnienie zostało rozwinięte w innych częściach pracy, na przykład na s. 30, gdzie bardziej szczegółowo opisano kryteria doboru jednostek badawczych, por.: „zostały one wybrane jako grupa terminów najliczniejszych, najbardziej charakterystycznych, o najwyższym współczynniku podobieństwa formalnego”. Kolejne ograniczenie zawarte jest w dalszym fragmencie tekstu, w którym poinformowano, że uwaga została skierowana na terminy obce jednowyrazowe zbudowane z obcych elementów słowotwórczych z uzasadnieniem, że „To właśnie one tworzą najliczniejszą grupę w zebranych materiale” (s. 31). Powyższe wyjaśnienia i uzasadnienia można uznać za akceptowalne.

We wstępie zaprezentowano również glówny Źródła materiałowe w postaci bułgarskich i słowackich opracowań leksykograficznych oraz różnego rodzaju tekstów należących do

literatury specjalistycznej. Tutaj zasygnalizowano również jakie są główne kierunki analizy, rozumiemy, że skupia się ona nad formą zewnętrzną (strukturą formalną) i formą wewnętrzną (relacją między strukturą a cechami nazywanego pojęcia). Nie zabrakło także informacji o absolutnie niezbędnym dla badania konfrontatywnego *tertium comparationis*. Słusznie w roli bazy porównawczej wybrano zbieżne definicje terminów potwierdzające ekwiwalencję znaczenia terminu bułgarskiego i słowackiego. Część wstępna pracy jest zwięzła, ale wystarczająco informacyjna, a jej tekst świadczy o dobrej orientacji w problematyce i proponowaniu prawidłowych rozwiązań.

Część pierwsza pt. *Zagadnienia teoretyczno-metodologiczne* (s. 9-75) składa się z siedmiu rozdziałów, w których opisano podstawowe pojęcia mające znaczenie dla podjętego badania oraz jego metodologię. Teoretyczną bazę rozprawy zaprezentowano w sześciu rozdziałach. W pierwszym z nich omówiono zagadnienia dotyczące podstawowych założeń pracy, w związku z tym najpierw zamieszczono uporządkowaną wiedzę, czyli najważniejsze pozycje, opinie i dyskusje na temat pojęć takich jak terminoznawstwo, terminologia, leksykon terminologiczny, nomenklatura, system terminologiczny. W dalszej części specjalną uwagę zwrócono na termin okulistyczny, który został omówiony na tle teorii terminu i rozumienia pojęcia jednostki terminologicznej. Autorka świadomie bazowała zarówno na osiągnięciach założycieli tej teorii, np. E. Wüster, D. S. Lottego, jak i na badaniach bułgarskich, słowackich i polskich terminoznaców. Wobec istoty głównego obiektu badawczego i celów analizy całkiem zasadnie bardziej szczegółowo omówiono cechy terminu okulistycznego takie jak motywację, zdolność nominacyjną (techniki nominacyjne) i definiowalność terminu. Ten rozdział logicznie zamyka własna definicja klinicznego terminu okulistycznego, która obejmuje najważniejsze jego cechy. Celem uściślenia zaproponowałbym drobną zmianę w definicji, mian. zamiast wyrazu *nazywający* użyć wyrazu *oznaczające* (t. j. ... *który nazywa pojęcie ... oznaczające*).

Kolejny rozdział kieruje naszą uwagę na szerszy kontekst badanej problematyki, który niewątpliwie był niezbędny do zrozumienia obecnego stanu badanego podsystemu terminologicznego i procesów, które zachodzą w jego obrębie. Najpierw zaprezentowano zarys historyczny normowania się terminologii medycznej (anatomicznej i klinicznej) na świecie i powstawania dokumentacji, w tym rozmaitych baz danych o funkcji normalizującej, z których wywodzą się bułgarska i słowacka terminologia okulistyczna. Przytoczono ciekawe dane o początku i historii kodyfikacji i standaryzacji terminologii medycznej w Bułgarii i w Słowacji, ujawniono najważniejsze publikacje o charakterze podręcznikowym i słownikowym oraz złożony kontekst pozajęzykowy (zwłaszcza w Słowacji), w którym terminologia medyczna się kształtowała. Wskazano również na niektóre prace komparacyjne. Całkiem logicznie

końcowym punktem opisu jest informacja o obecnych najbardziej znaczących i zawierających kliniczną terminologię okulistyczną wydawnictwach w Bułgarii i w Słowacji, które są i podstawowymi źródłami materiałowymi pracy.

W następnej części tego samego rozdziału dokonano ogólnej charakterystyki bułgarskich i słowackich terminów okulistycznych. Jako pierwsze i nadrzędne kryterium klasyfikacji wybrano pochodzenie terminu, czyli według dychotomii *obcy/rodzimy*. Słusznie autorka zauważyła, że internacjonalizacja terminologii jest podstawowym zjawiskiem w tym zakresie, gdyż w obrębie badanej terminologii występuje duża liczba zapożyczeń, a wyrazy rodzime najczęściej stanowią kalki (tłumaczenia) oryginalnego terminu. Drugim kryterium podziału okazała się budowa terminu, więc wyodrębniono terminy jednowyrazowe i wielowyrazowe, a to było powodem ponownie zaznaczyć, że akurat terminy jednowyrazowe i to te, zbudowane z terminoelementów, są poddawane analizie. Ciekawostką wśród terminów wielowyrazowych są występujące tutaj jednostki zawierające nazwę własną, czyli tzw. eponimy. Można tylko żałować, że jednostki te oraz inne jednostki jednowyrazowe nie zostały objęte analizą. Rozdział drugi części pierwszej zamyka klasyfikacja funkcjonalna terminów okulistycznych. Klasyfikacja bazowana jest na najbardziej liczących się publikacjach z badanego zakresu, istotnym elementem tutaj jest dokonane przez autorkę zestawienie między terminami anatomicznymi a klinicznymi.

W kolejnym, trzecim, rozdziale części teoretycznej komentarz poświęcony został problematyce nie tylko ściśle powiązanej ale niezwykle ważkiej dla podjętych badań, jaką jest internacjonalizacja terminologii okulistycznej. Całkiem zasadnie autorka zaakcentowała ten wątek, gdyż każda z badanych jednostek zawiera budulec (terminoelement) pochodzenia grecko-łacińskiego, który jednocześnie jest w obiegu w terminologicznych systemach wielu języków. Za istotną w tym rozdziale uważam definicję internacjonalizmu oraz spojrzenie na internacjonalizację jako jedną z technik terminotwórczych.

Następne dwa rozdziały poświęcone są omówieniu odpowiednio pojęć struktura formalna terminów (forma zewnętrzna) oraz forma wewnętrzna. Jest to całkiem zasadne ze względu na fakt, że właśnie te dwa aspekty terminu okulistycznego poddano analizie. W stosunku do pierwszego pojęcia ważne było zaprezentowanie istoty (pochodzenia i słowotwórczo-morfologicznego statusu) terminoelementu jako budulca terminu i podstawy aktu nominacyjnego (w tym przypadku terminoelementami są greckie lub łacińskie etymony). Odnośnie pojęcia *forma wewnętrzna* bardziej szczegółowo omówiono zagadnienie motywacji terminologicznej, które, jak wiadomo, uznawane jest za podstawowe w stosunku do nominacji terminologicznej. W tej części autorka również wykazała się bardzo dobrą orientacją w

publikacjach z zakresu przedmiotu oraz w zaistniałych w nich dyskusjach i uwzględniając istotność cechy *przezroczystość* terminu, przyjęła za najbardziej stosowne rozumienie motywacji jako „związku między znaczeniem terminu i formą terminu, a więc między dwiema płaszczyznami: semantyczną wyrażoną w definicji i strukturą formalną (s. 61). Jak zobaczymy później, zrozumienie to znajdzie odzwierciedlenie w analizie poszczególnych terminów.

Szósty rozdział części pierwszej zawiera syntezę sformułowanych w poprzednich rozdziałach założeń. Po zapoznaniu się z tekstem, należy uznać, że synteza ta jest dokładna, odzwierciedla prawidłowo wysunięte wcześniej tezy. Tym rozdziałem kończy się komponent teoretyczno-opisowy części pierwszej.

Ostatni rozdział części obejmuje podstawy metodologiczne pracy. W nim szczegółowo zaprezentowano korpus badawczy wraz z charakterystyką źródeł, zasady ekscerpcji materiału badawczego, parametry analizy (jest to zestawienie jednostek według ich formalnej ekwiwalencji i analiza formy zewnętrznej oraz zbadanie formy wewnętrznej w celu poświadczenia motywacji). Ta część jest kluczową dla rozumienia istoty przeprowadzonej i zaprezentowanej w kolejnej, analitycznej części rozprawy, tutaj ujawniły się również kompetencje metodologiczne jej autorki.

Druga podstawowa część pracy (s. 76-226) jest najbardziej obszerna, obejmuje ona analizę wyekscerpowanego materiału badawczego, a jej tytuł bardzo dokładnie odzwierciedla istotę tego materiału: *Analiza bułgarskich i słowackich jednowyrazowych klinicznych terminów okulistycznych*. Tutaj przeanalizowano jednostki terminologiczne, które zawierają terminoelement o proveniencji obcojęzycznej (klasycznej). Cały korpus językowy, obejmujący łącznie 717 jednostek (342 bułgarskich i 375 słowackich), został wewnętrznie uporządkowany na podstawie odrębnych terminoelementów, w ten sposób wykreowano 54 grupy, które analizowano kolejno w porządku alfabetycznym. Analiza została przeprowadzona według jednolitego, zaprezentowanego w poprzedniej części, modelu, według którego odrębne terminoelementy stanowią swoiste hasła, a opis każdego hasła uwzględnia: źródło terminoelementu, jego odpowiedniki w języku bułgarskim i słowackim, znaczenia systemowe terminoelementu, formę zewnętrzną terminu, dyskusję wokół formy zewnętrznej konfrontowanych terminów, formę wewnętrzną, dyskusję wokół formy wewnętrznej oraz podsumowanie. Niebagatelnym walorem analizy jest wizualizacja - w postaci pogrubienia pewnych elementów definicji i przede wszystkim tabele, które ujawniają symetrie i asymetrie bułgarsko-słowackie, liczebność odrębnych grup, w tym rolę każdego z rozpatrywanych terminoelementów przy tworzeniu terminów w języku bułgarskim i słowackim. Na przykład, z tabeli nasuwa się wrażenie, że najbardziej aktywne są terminoelementy prezentujące znaczenie

'organ anatomiczny' (zob. *-chorioid-*, *-cyklo-*, *-cysto-*, *-irido-*, *-kerato-* i in.) oraz te stanowiące wyrazy pełnoznaczone. Ciekawe jest czy znajduje to obiektywne potwierdzenie w materiale i, jeśli tak, z czego wynika większa aktywność wspomnianych typów terminoelementów?

Zapoznanie się z tekstem części drugiej pokazuje, że za pomocą wysoce ustandaryzowanej procedury przeanalizowano wszystkie wybrane terminy okulistyczne w porządku alfabetycznym, zaczynając od tych mających w swojej strukturze komponent *a-* (< gr. *ἀ-*), *aniso-* (< gr. *ἄνισος*), *ankylo-* (gr. *ἄγκυλος*) itd. i kończąc na terminach powstałych za pomocą terminoelementu *-tomia* (< gr. *τέμνω*). Zastosowany model analizy doprowadził do tego, że cała druga część stanowi zbiór odrębnych minimalnych artykułów naukowych ze zbliżoną strukturą, co umożliwia porównywalność i niewątpliwie przyczynia się do wysokiej przezroczystości całego tekstu. Zapoznanie się z bliska z zaprezentowaną w tej części analizą upewnia, że jest ona bardzo szczegółowa, wnikliwa, prawidłowo i kompetentnie przeprowadzona. W trakcie analizy skomentowano nie tylko najbardziej istotne zjawiska w obrębie struktury i formy wewnętrznej jednostek terminologicznych, ale zwrócono również uwagę na zaistniałą w niektórych przypadkach wariantywność oraz, co jest szczególnie istotne, autorka nie unikała komentarza niektórych trudniejszych do tłumaczenia przypadków lub wyjątków (np. typu *atrofia*, *ankyloblefaron* i in.) Więc, w tejże części autorka potwierdziła swoje umiejętności praktycznego zastosowania nabytej i wykazanej w poprzedniej części wiedzy teoretycznej oraz przygotowanie metodologiczne.

Po obszernej analizie, całkiem logicznie, zamieszczono część podsumowującą, w której znalazły się najważniejsze wnioski wynikające z obserwacji i z przeprowadzonej analizy. Zgodnie z określonymi na początku celami badawczymi, zamieszczono tutaj komentarz dotyczący ujawnionych tendencji nominacyjnych, które zachodzą w obrębie bułgarskiej i słowackiej terminologii okulistycznej w zakresie badanych jednowyrazowych terminów z terminoelementem o proveniencji grecko-łacińskiej. Niektóre z wysuniętych wniosków potwierdzają wyniki badań nad terminologią z innych dziedzin wiedzy (np. dążenie do internacjonalizacji i unifikacji z terminologią międzynarodową. Inne wnioski powodują refleksje i są podstawą do dalszych dążeń naukowych. Wśród nich jest na przykład wniosek o odmiennych tendencjach w definiowaniu jednostek z terminoelementem będącym derywatem od terminu anatomicznego. Autorka ustaliła, że w języku bułgarskim częściej pojawia się wykładnik w postaci terminu internacjonalnego, w definicjach słowackich zaś częstszym wyborem są terminy rodzime. W związku z tym rodzi się pytanie: Jakie są źródła tej odmienności? Ciekawy jest również wniosek o obecności dwóch przeciwstawnych tendencjach w zakresie badanych jednostek – widocznej w wariantywności form tendencji

dynamiki oraz tendencji konserwujących, na które wskazuje fakt, że nazwy nowych jednostek nadal są wyrażane zgodnie z przyjętą w tej dziedzinie tradycją, czyli za pomocą konstrukcji grecko-lacińskich. Wszystkie sformułowane w tejże części wnioski są bardzo logiczne i w pełni wynikają z przeprowadzonej analizy.

Od strony formalnej i pod względem języka i stylu tekst nie budzi żadnych zastrzeżeń. Wykaz bibliograficzny jest bogaty, pełny, źródła materiałowe są opisane prawidłowo, przypisy są zastosowane właściwie. Gorąco polecam opublikowanie tekstu rozprawy w postaci książki, przedtem jednak zaproponowałbym niektóre poprawki i uzupełnienia. W mojej opinii należałoby pomyśleć o uzupełnieniu tytułu pracy, aby bardziej dokładnie odzwierciedlał treść pracy, na przykład poprzez dodanie podtytułu, który zawęży obiekt do rzeczywiście badanych jednostek (czyli jednowyrazowych terminów o proveniencji klasycznej). Zaproponowałbym również restrukturyzację tekstu części drugiej w taki sposób, że zamiast prezentacji materiału w porządku alfabetycznym, wyodrębnić podrozdziały na podstawie grup pojęciowo-semantycznych, które tworzą badane jednostki. Propozycje te, postawione w recenzji pytania i wskazane uwagi w żaden sposób nie podważają jakości pracy, a służą tylko do jej polepszenia.

Konkluzja

W swojej rozprawie doktorskiej Pani mgr Aleksandra Wojnarowska podjęła się rozpracowywania problematyki bardzo interesującej, ważkiej, złożonej i dotąd niezbadanej. Autorka wykazała się zarówno bardzo rozległą wiedzą z zakresu językoznawstwa, jak i wiedzą specjalistyczną z dziedziny terminoznawstwa. Analiza bogatego materiału badawczego w postaci terminów okulistycznych została przeprowadzona bardzo umiejętnie – wnikliwie, kompetentnie, z dużym zrozumieniem. Autorka wykazała się własnym punktem widzenia i solidną argumentacją przy interpretacji faktów i sformułowaniu wniosków. Po zapoznaniu się z pracą doktorską konstatuje, że stanowi ona dzieło oryginalne, które znacznie poszerza wiedzę o badanym obiekcie i uzupełnia metodologię badawczą. W związku z tym stwierdzam, że tekst rozprawy doktorskiej spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim i określone w art. 13 pkt. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Wojnarowskiej do dalszych czynności przewodu doktorskiego.

Recenzent

Petar Solivov